

Recenzja rozprawy doktorskiej Pana mgra Piotra Jeżaka p.t. „Sprawiedliwość proceduralna jako gwarancja ochrony praw jednostki w postępowaniu sądowym”

(Warszawa 2019, ss.533)

1. Wymogi prawne

Zgodnie z przepisami ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018, poz. 1669), przewody doktorskie otwarte przed dniem 30 kwietnia 2019 r. toczą się „na zasadach dotychczasowych” (art. 179 ust. 1), co oznacza, że – zgodnie z art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t. jedn. – Dz. U. z 2017 r., poz. 1789, z późn. zm.) – rozprawa doktorska, przygotowana pod opieką promotora, powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w danej dyscyplinie naukowej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Oznacza to też, że – zgodnie z § 6 ust. 4 rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzenia czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadaniu tytułu profesora (Dz. U., poz. 261) - recenzja rozprawy doktorskiej ma zawierać szczegółowo uzasadnioną ocenę, czy rozprawa ta spełnia warunki określone w art. 13 przywołanej z 2003 r.; recenzja może też zawierać wnioski dotyczące ewentualnego uzupełnienia lub poprawienia rozprawy (§ 6 ust. 6 przywołanego rozporządzenia z 2018 r.).

2. Przedmiot recenzji

Przedmiotem niniejszej recenzji jest rozprawa Pana mgra Piotra Jeżaka p.t. „Sprawiedliwość proceduralna jako gwarancja ochrony praw jednostki w

postępowaniu sądowym” (Warszawa 2019, ss. 533) przygotowana na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego pod opieką naukową Pana Prof. zw. dra hab. Marka Zubika.

Przedstawiając już w tym miejscu – wstępnie – swoje stanowisko jako oceniającego wspomnianą rozprawę doktorską mogę stwierdzić jednoznacznie, że rozprawa Pana mgra Piotra Jeżaka spełnia wymogi przewidziane w art. 13 przywołanej ustawy, jest bowiem oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego oraz wykazuje tak ogólną wiedzę Kandydata w uprawianej dyscyplinie naukowej (tu - w zakresie nauki prawa konstytucyjnego), jak i umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Poziom merytoryczny i formalny rozprawy z całą pewnością pozwala na jej ocenę jako dobrej pracy naukowej. Zasadne jest więc przyjęcie rozprawy i dopuszczenia jej do publicznej obrony, o co wnoszę w nawiązaniu do art. 14 pkt 3 przywołanej ustawy i § 7 przywoływanego rozporządzenia.

3. Temat rozprawy (problem badawczy)

Temat ocenianej rozprawy doktorskiej, rozumiany jako problem badawczy, z całą pewnością zasługuje na aprobatę. Poruszana problematyka ma istotny ciężar gatunkowy, wszak chodzi tu – ujmując w skrócie – o bardzo istotną funkcję państwa, czyli gwarantowanie praw obywatelskich, działania istotnych organów państwa (organy wymiaru sprawiedliwości, parlament), pozycję prawną i interesy obywateli, istotną zasadę ustrojową. Tymczasem tytułowa problematyka rozprawy nie była przedmiotem kompleksowej analizy, jako że dotychczasowe ujęcia miały charakter jedynie pośredni albo cząstkowy, w pewnym sensie przyczynkowski. Większość dotychczasowych opracowań z zakresu sprawiedliwości proceduralnej koncentrowało się na procedurze karnej, brak jest zaś analiz w odniesieniu do trzech postępowań sądowych (karnego, cywilnego, sądowo – administracyjnego). Wagę rozprawy określa też stała aktualność problematyki w wymiarze praktyki ustrojowej. Analizowana materia wciąż wymaga aktualizacji definiowania, dookreślenia istoty, ustalania

zakresu w kontekście uniwersalizmu aksjologicznego, rozwoju gwarancji w wymiarze międzynarodowym.

Rozprawa jest pierwszą próbą monograficznego opracowania tego zagadnienia. Wypełnia więc lukę w analizie naukowej materii stanowiącej jej przedmiot.

4. Cel naukowy rozprawy

Doktorant *explicite* deklaruje, że „podstawowym celem pracy jest próba zweryfikowania, na ile polskie procedury sądowe spełniają kryteria sprawiedliwości proceduralnej wyznaczone orzecznictwem sądowym, a zwłaszcza orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka”. Doktorant deklaruje, że stara się – na podstawie standardów wypracowanych przez TK oraz ETPCz – „ustalić istotę i treść pojęcia sprawiedliwości proceduralnej” oraz przeanalizować, „czy postępowanie cywilne, karne oraz sądownoadministracyjne gwarantują sprawiedliwość proceduralną.” Jak stwierdza też, „pomocniczym celem pracy jest próba określenia, na ile orzecznictwo sądowe miało wpływ na kształt ustawodawstwa w tym zakresie”. Oznacza to, że główny cel rozprawy został niejako „rozpisany” na cele mniejsze zakresowo, co jest ujęciem w pełni aprobowanym w uprawianiu pracy naukowej. Należy przy tym podkreślić, że Doktorant nie rozumie swych celów jako tylko ukazanie materii w drodze opisu stanu normatywnego i empirycznego, ale pojmuje je jako „analizę” w rozumieniu naukowym. Podejście to odpowiada założeniom pracy badawczej i wymogom przywołanej ustawy o stopniach naukowych (...).

5. Założenia metodologiczne i charakter rozprawy

Problematyka badawcza jest złożona, wielowątkowa, więc Doktorant wykorzystał w pracy kilka metod badawczych. Badania swe oparł na metodzie dogmatywno – prawnej z elementami metody historyczno – prawnej oraz elementami metody prawno – porównawczej. Pojęcie sprawiedliwości rekonstruuje na podstawie analizy orzecznictwa, analizy tekstów normatywnych i innych aktów prawnych oraz analizy poglądów wyrażonych w tej materii w doktrynie prawa. Doktorant prezentuje określone instytucje, służące sprawiedliwości proceduralnej, ale i ich ewolucję w

czasie, z uwzględnieniem elementów metody historyczno – prawnej. Elementy metody prawnooporównawczej mają zastosowanie w rozprawie dla przeanalizowania podobieństw i odmienności rozwiązań prawnych w poszczególnych państwach.

Doktorant podjął udaną prób łącznego zdefiniowania i opisanie pojęcia sprawiedliwości proceduralnej w trzech postępowaniach sądowych – karnym, cywilnym i sądownoadministracyjnym. Dokonał analizy przyjętych przez ustawodawcę rozwiązań co do ich zgodności z kryteriami sprawiedliwego procesu. Wskazał spory i kontrowersje, związane z poszczególnymi instytucjami oraz obszary, które wymagają potencjalnej ingerencji ustawodawcy.

Doktorant w pracy położył nacisk na analizę orzecznictwa sądowego. Ma też rację, kiedy stwierdza, że systemowe ujęcie sprawiedliwości proceduralnej w sferze stosowania prawa nie jest możliwe bez uwzględnienia dorobku judykatury. W tym zakresie chodzi przede wszystkim o orzecznictwo ETPCz w Strasburgu. Uzupełnienie stanowi tu orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości UE, polskiego Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego, wojewódzkich sądów administracyjnych, a także sądów apelacyjnych i sądów okręgowych. Materiałem badawczym uczynił Doktorant także akty „miękkiego” prawa międzynarodowego.

Doktorant słusznie przyjmuje, że wartości sprawiedliwości proceduralnej „aktualizują się” ad casum, wpływając na kazuistyczne ujmowanie uprawnień jednostki. Doktorant poddał analizie wybrane instytucje procesowe, uwzględniając przemiany ustawodawcze ostatnich dwudziestu lat (stan prawny pracy to 31 grudnia 2018 r.). Rozprawa uwzględnia więc dynamiczny charakter sprawiedliwości proceduralnej.

Przeprowadzone badania Doktorant oparł na rozróżnieniu dwóch aspektów sprawiedliwości proceduralnej – procesowego i ustrojowego. W pierwszym wymiarze chodzi o reguły procesowe, które zapewniają jednostce prawo do rzetelnego rozpatrzenia sprawy. Reguły te chronią jednostkę przed arbitralnością (bezprawiem) w sprawowaniu władzy sądowniczej. W drugim z wymienionych wymiarów

sprawiedliwość proceduralną określają ustrojowe cechy sądu jako organu wymiaru sprawiedliwości. Chodzi tu więc o sąd właściwy, niezawisły, niezależny, bezstronny i ustanowiony ustawowo. Oba elementy – co Doktorant trafnie dostrzega – są ze sobą ściśle powiązane i do „opisania” istoty sprawiedliwości proceduralnej konieczne jest ich łączne uwzględnienie, choć – co znów Doktorant trafnie ujmuje – trudnością jest znalezienie równowagi między konkurencyjnymi wartościami (np. sprawiedliwość kontra jawność postępowania).

Zgodzić się trzeba z Doktorantem, że in fine sprawiedliwość proceduralna jest wypadkową wielu elementów i o jej zachowaniu można mówić dopiero po analizie in casu całokształtu postępowania. Ukazane wyżej założenia pozwoliły Doktorantowi na ujęcie materii wielowątkowo, adekwatnie do przedmiotu i celu badań. Założenia metodologiczne Doktorant zrealizował poprawnie. Przyjęte instrumentarium pozwoliło Doktorantowi osiągnięcie założonych celów badawczych rozprawy.

6. Systematyka rozprawy

W zakresie części merytorycznej rozprawa składa się – poza Wprowadzeniem i Zakończeniem – z siedmiu rozdziałów. Rozdział I – to ogólna charakterystyka „sprawiedliwości proceduralnej w relacji jednostka – państwo”. Rozdział II rozprawy – to „sprawiedliwość proceduralna w postępowaniu sądowym.” Rozdział III – obejmuje „ogólne gwarancje procesowe”. Rozdział IV – to „specyficzne problemy zachowania sprawiedliwości proceduralnej w postępowaniu sądownoadministracyjnym”. Rozdział V – ma charakter analogiczny, obejmując „specyficzne problemy zachowania sprawiedliwości proceduralnej w postępowaniu cywilnym”. Rozdział VI rozprawy – podobnie – obejmuje „specyficzne problemy zachowania sprawiedliwości proceduralnej w postępowaniu karnym”. Rozdział VII poświęcił Doktorant materii obejmującej „skutki naruszenia zasady sprawiedliwości proceduralnej”.

Rozprawa ma udaną systematykę, przemyślaną, bardzo przejrzystą i konsekwentną. Rozdziały wyodrębnione zostały według jasnego kryterium przedmiotowego. Kolejność analizy i prezentowania materii jest uzasadniona

merytorycznie i metodologicznie. Uwzględnia najpierw elementy materii o wyjściowo ogólniejszym znaczeniu, wspólnym, stanowiącym tło dla kolejnych fragmentów materii o węższym zakresie, ograniczonym do konkretnego rodzaju procesu. Podział uwzględnia też logiczne następstwa analizy wewnątrz materii poddanej badaniu. Poszczególne rozdziały tworzą dość harmonijnie strukturę całości rozprawy, a rozdział 3 rozprawy (na tle całości wyjątkowo obszerniejszy) zasadnie wymagał szerszego rozwinięcia. Rozdziały 1 i 2 tworzą blok wstępny materii, rozdział 3 obejmuje materię wyjętą przed nawias dalszych rozważań (rozdz. 4 – 6) w odniesieniu do trzech odrębnych postępowań (sądowoadministracyjne, cywilne, karne). Logicznie zamyka całość analiza skutków naruszeń analizowanej zasady.

Wątki wewnątrz poszczególnych rozdziałów klarownie wyodrębnione są w podrozdziałach, są konstrukcyjnie uzasadnione i w uzasadnionych proporcjach, w pełni wytłumaczalnych zakresem koniecznej analizy. Pewnym minusem konstrukcyjnym jest brak syntetycznych podsumowań analiz wewnątrz poszczególnych rozdziałów, ale – w tym zakresie – rozprawa nie jest jakimś szczególnym wyjątkiem. Z konieczności starczyć więc musi Zakończenie in fine całej rozprawy. Poniekąd na „usprawiedliwienie” Doktoranta można przyjąć, że sygnalizowane rozwiązanie spotykane jest w pracach doktorskich coraz częściej, ale jednak nie byłoby dobrze, gdyby miało stać się normą.

7. Strona formalna i źródłowa rozprawy.

Poza częściami merytorycznymi rozprawy zawiera na końcu odpowiednią bibliografię (wykaz literatury obejmujący 20 stron, około 570 pozycji), wykaz orzecznictwa (25 stron, w tym około 230 pozycji orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, około 340 pozycji orzecznictwa ETPCz, 260 pozycji orzecznictwa NSA, 210 pozycji orzecznictwa SN). Część formalną wieńczy wykaz aktów normatywnych i innych aktów prawnych (około 110 pozycji). Przywołanie powyższych kategorii i liczb ma uzmysłwić, że zakres i dobór bazy źródłowej jest bardzo bogaty, ma istotne znaczenie, a przy tym nie budzi zastrzeżeń, bo nie chodzi tu o źródła w roli zbędnych ozdobników erudycyjnych. Powoływanie źródeł w rozprawie nie budzi zastrzeżeń. Język rozprawy jest jasny i zrozumiały.

Zwraca przy tym uwagę, że w strukturze Wprowadzenia do rozprawy Doktorant wprowadził osobny punkt (poza uwagami ogólnymi, metodologią, strukturą pracy) o „obecnym kontekście sytuacyjnym po uruchomieniu wobec Polski procedury z art. 7 Traktatu o Unii Europejskiej”. Punkt ten można uznać za uzasadniony, zwłaszcza że w treści rozprawy Doktorant ukazuje, jak różne problemy, związane ze zmianami ustaw sądowych w Polsce oraz sporem Polski z Komisją Europejską przekładają się na konkretne aspekty problematyki sprawiedliwości proceduralnej.

8. Strona merytoryczna rozprawy

Rozdział I rozprawy – dotyczy sprawiedliwości proceduralnej w relacji jednostka – państwo. Doktorant objął analizą genezę sprawiedliwości proceduralnej jako wartości chronionej, a skoncentrował swe uwagi na omawianej zasadzie jako wynikającej z zasady demokratycznego państwa prawnego. W powyższym ujęciu uwzględnił takie aspekty, jak sprawność działania państwa, jawność jego działań, zaufanie jednostki do państwa, praworządności, pewność sytuacji prawnej jednostki, przewidywalność działań państwa i zakaz jego arbitralnego działania, prawo do równego traktowania i prawo do dobrej administracji.

Rozdział II rozprawy – Doktorant poświęcił omówieniu zdefiniowania sprawiedliwości proceduralnej jako szeregu gwarancji w postępowaniu sądowym, obejmujących prawo do wysłuchania, prawo do osobistego udziału w czynnościach procesowych, prawo do uzyskania w sposób zrozumiały motywów rozstrzygnięcia, przewidywalność przebiegu postępowania, prawo do rozpatrzenia sprawy bez zbędnej zwłoki, prawo do jawnego postępowania (prawo do publicznej rozprawy, prawo do publicznego ogłoszenia wyroku), prawo do wszechstronnego zbadania okoliczności sprawy, prawo do zaskarżenia orzeczeń wydanych w pierwszej instancji, prawo do wykonania orzeczeń. Doktorant mocno akcentuje, że sprawiedliwość proceduralna to także kwestia konstytucyjnego statusu władzy sądowniczej i odpowiadające mu prawo jednostki do sądu – bezstronnego, właściwego, niezależnego, niezawisłego oraz ustanowionego ustawą. Sprawiedliwość proceduralna jawi się tu jako szczególna gwarancja prawa do sądu, stąd analizy Doktoranta poświęcone relacji między tymi pojęciami.

Rozdział III rozprawy - traktuje o charakterystyce ogólnych gwarancji procesowych, wspólnych dla trzech postępowań (karnego, cywilnego, sądownoadministracyjnego). Poszczególne gwarancje Doktorant analizuje – w wyodrębnionych punktach – w odniesieniu do każdego z wymienionych postępowań. Analizą objęto tu takie kwestie, jak kontradyktoryjność, równość stron, prawo do uzasadnienia orzeczenia, koszty postępowania (zwolnienie z kosztów sądowych), dostęp do bezpłatnej pomocy prawnej, wyłączenie sędziego jako procesową gwarancję bezstronności, sprawność postępowania (przewlekłość jako problem strukturalny), a także jawność postępowania, dostęp do akt sprawy i gwarancje wykonania wyroku.

Rozdział IV rozprawy – poświęcony został przez Doktoranta specyficznym problemom zachowania sprawiedliwości proceduralnej w postępowaniu sądowno - administracyjnym. W tym obszarze Doktorant uwzględnił takie kwestie, jak kognicja sądu administracyjnego, legitymacja do wniesienia skargi, postępowanie mediacyjne, postępowanie uproszczone, gwarancje sprawnego postępowania sądownoadministracyjnego, zakaz reformationis in peius, dowód uzupełniający z dokumentu, sygnalizacja o istotnych naruszeniach prawa, niezwiązanie granicami skargi, środków ochrony tymczasowej, wyłączenie obowiązku uzasadnienia w razie oddalenia skargi, skarga kasacyjna (tu – usprawienie postępowania kasacyjnego, podstawy kasacyjne, model kasacyjny czy model apelacyjny).

Rozdział V rozprawy – obejmuje w analizach Doktoranta materię specyficznych problemów zachowania sprawiedliwości proceduralnej w postępowaniu cywilnym. W tym obszarze chodzi o kwestie takie, jak pełnomocnictwo procesowe a prawo do wysłuchania, kwestie formularzy urzędowych, doręczeń, prawa do wniesienia środków zaskarżenia, postępowania kasacyjnego, skargi nadzwyczajnej, postępowania wznowieniowego, postępowania odrębne.

Rozdział VI rozprawy – Doktorant poświęcił specyficznym problemom zachowania sprawiedliwości w postępowaniu karnym. W tym zakresie kwestie wyspecyfikowane to sprawiedliwość proceduralna a prawa ofiary przestępstwa, prawo do milczenia i wolności od samooskarżenia, problem korzystania z „owoców zatrutego drzewa”, domniemanie niewinności, zasada ne bis in idem, prawo do obrony (w tym

m.in. do poufnego kontaktu z obrońcą i prawo adwokata do bronięcia się osobiście), a także wieloaspektowy problem poprawności zachowania standardów międzynarodowych w polskim postępowaniu karnym (tu – m.in. dostęp do obrońcy od pierwszych czynności procesowych, dostęp do obrońcy z urzędu, obrona obligatoryjna, środki naprawcze, zrzeczenie się prawa do obrońcy, nieczytelność formularzy pouczeń, europejski nakaz aresztowania, dostęp do akt a tymczasowe aresztowanie, doktryna „Mirandy” a prawo polskie).

Rozdział VII rozprawy – obejmuje materie skutków naruszenia zasady sprawiedliwości proceduralnej. Do skutków takich Doktorant zalicza prawo do uzyskania odszkodowania i zadośćuczynienia, prawo do wznowienia postępowania sądowego oraz odpowiedzialność dyscyplinarną i karną organów procesowych, stron i innych uczestników postępowania. Doktorant przy tym zauważa, że skutki naruszenia zasady sprawiedliwości proceduralnej powinny być w pierwszej kolejności korygowane w toku kontroli instancyjnej orzeczenia.

9. Uwagi dodatkowe

Ogólna ocena rozprawy pozwala na podkreślenie merytorycznych walorów i naukowej rzetelności pracy. Doktorant trafnie uchwycił wszystkie istotne wątki analizowanej materii. Umiejętnie połączył rozważania normatywne z praktyką funkcjonowania poszczególnych instytucji. Trafnie przy tym wychwycił także słabości założonych rozwiązań i realności systemu w praktyce. Wywody Doktoranta są wyważone, uwagi poparte argumentacją. Poziom merytoryczny rozprawy nie zmusza do kwestionowania istotnych ustaleń Doktoranta. Pozwala to pominąć kwestie drugorzędne, których podniesienie miałyby jedynie rolę – poniekąd rytualną – skłonienia Doktoranta do „udzielenia odpowiedzi”.

Charakter analizowanej materii sprawia, że rozprawa ma istotne znaczenie dla prawa i nauki prawa konstytucyjnego, zwłaszcza też praktyki orzeczniczej sądów. Wyważona jest generalna ocena, przedstawiona przez Doktoranta, że realnie procedury (karna, cywilna, sądownoadministracyjna) spełniają standardy sprawiedliwości proceduralnej, określone w orzecznictwie Trybunału

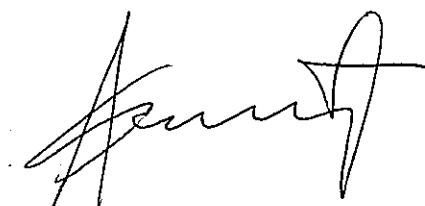

Konstytucyjnego oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Ustawodawca w każdej bowiem z procedur sądowych wprowadził gwarancje procesowe, które mają za zadanie zabezpieczyć uprawnienia jednostki, składające się na sprawiedliwość proceduralną. Jednocześnie Doktorant trafnie uchwycił, że w szeregu kwestiach zasadne są wątpliwości co do przestrzegania określonych przepisów. Jedynie tytułem przykładu – warto to wskazać na wymóg rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie, a realnie – przewlekłość postępowań jako problem wręcz systemowy. Równie sztandarowym przykładem, rodzącym istotne wątpliwości, jest problem efektywności i realności prawa do obrony w postępowaniu karnym, gdy mamy na myśli prawo do poufnego kontaktu z obrońcą czy skuteczność dostępu do adwokata w postępowaniu przygotowawczym. Powszechne jest też przekonanie o nieczytelności formularzy pouczeń o przysługujących prawach (świadka, zatrzymanego, podejrzanego). Nie ma powodu, by w recenzji wymieniać wszystkie dostrzeżone przez Doktoranta mankamenty, w tym i w kwestiach bardzo szczegółowych. Ważne jest jednak podkreślenie, że Doktorant dokonał skrupulatnej analizy i – co więcej – sformułował też wiele postulatów de lege ferenda.

Dla celów publicznej obrony rozprawy doktorskiej warto może sformułować pod adresem Doktoranta pytanie generalne, związane z materią rozprawy – czy obecny kontekst sytuacyjny (po uruchomieniu wobec Polski procedury z art. 7 Traktatu o Unii Europejskiej) może skłaniać naszego ustawodawcę, a także organy trzeciej władzy do określonych przedsięwzięć w obszarze materii sprawiedliwości proceduralnej?

10. Konkluzja

W nawiązaniu do sygnalizowanego na wstępie stanowiska stwierdzam, że rozprawa doktorska Pana mgra Piotra Jeżaka p.t. „Sprawiedliwość proceduralna jako gwarancja ochrony praw jednostki w postępowaniu sądowym” (Warszawa 2019, ss. 533) odpowiada przewidzianym ustawowo wymogom. Może być przyjęta i dopuszczona do publicznej obrony.

28 V 2019 v.

